

TIHOMIR CIPEK

Fakultet političkih znanosti, Zagreb

VLADIMIR ŠADEK

Koprivničko-križevačka županija, Koprivnica

Prethodno priopćenje

UDK: 94(497.5)-05 Radić, S.

32-05 Radić, S.

Teorija republikanizma Stjepana Radića*

Autori analiziraju teoriju republikanizma Stjepana Radića. Uspoređuju tu teoriju s najnovijim koncepcijama republikanizma te pokazuju da je Radićev koncept republikanizma u nekim ključnim segmentima još uvijek aktualan i korespondira sa suvremenim raspravama, osobito nastojanjem da usuglasi liberalne, demokratske i socijalne elemente unutar hrvatske politike. U zaključku autori ističu da je Radićeva ideja republikanizma utemeljena na skladu između individualne slobode, demokracije i društvene solidarnosti.

Ključne riječi: Stjepan Radić, političke teorije, republikanizam, demokracija

U najnovijim istraživanjima povijesti političkih ideja ponovo se javio interes za teoriju republikanizma. Ožiljavanje rasprava o republikanizmu povezano je sa suvremenom krizom demokracije koja se ogleda u sve većoj apstinenciji građana na izborima i uopće sve većoj nezainteresiranosti za politiku. Taj fenomen je, između ostalog, povezan s procesima globalizacije koji su doveli do gubitka nekih funkcija nacionalnih država. Stoga građani sve više smatraju da ih se pri donošenju političkih odluka ništa ne pita, nego se odlučuje u raznim forumima međunarodnih organizacija. S druge strane, ako se kojim slučajem i traži njihovo mišljenje, i ako ono bude suprotno očekivanju političkih elita, onda se ono u pravilu izigra. Naime, politička klasa u ostvarivanju svojih ideja već pronade način da zaobiđe demokratsko izjašnjavanje građana. Demokratski deficit političkog sustava na međunacionalnoj, ali isto tako i na nacionalnoj razini, postao je općepoznato mjesto i to ne samo političke teorije, nego ga s više ili manje volje priznaju i sami politički subjekti. U nastojanju da se pronade rješenje, neki teoretičari i političari priklanjaju se tezi da je demokracija

* Tekst je rezultat suradnje pri izradi magistarskog znanstvenog rada u okviru poslijediplomskog studija »Hrvatska i Europa« na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

na zalazu i da je danas zapravo na djelu postdemokratsko doba (Crouch). Ono je definirano kao relativno dobar supstitut demokracije, koji se trudi dati primjerenе odgovore na novu strukturu društva, ekonomije i politike.¹ Nasuprot mirenju s »postdemokratskom« situacijom, postoje pokušaji da se ponovo vrati povjerenje građana u politiku i to oživljavanjem ideje javnog angažmana za opće dobro društva i političke zajednice.² U tu je svrhu na razini Europske unije izgrađeno nekoliko strategija institucionalnog dizajna: parlamentarna, predsjednička i postparlamentarna. No niti jedna se nije dosljedno primijenila, jer su već prva kritička propitivanja ukazala na brojna proturječja. U stvarnosti dominira postparlamentarni proces, pa se političke odluke uglavnom donose neposrednim dogovorom između interesnih grupa u kojem lobisti imaju odlučujuću ulogu. Na taj se način političko odlučivanje još više udaljava od naroda, a to je predmet oštre kritike populističkih stranaka i jedan od uzroka njihovog uspjeha u cijeloj Europi. Tim strankama okolnosti daju mogućnost da se prikazuju kao jedini pravi zastupnik narodnih interesa koje je izdala tradicionalna politička elita. Nasuprot populističkoj retorici, suvremeni demokratski deficit nastoji se prevladati ponovnom aktualizacijom republikanskih teorija. Naime, ponovno oživljavanje političkog djelovanja građana u središtu je rasprava o republikanizmu. Republikanska politička teorija – poput mnogih drugih – tradicionalno traži da se uspostavi »predstavnički sustav« vladavine jer jedino on može kontrolirati i ograničiti privatnu volju i samovolju svakog građanina i osigurati trajni mir, ali zahtijeva i politički angažman građana, utemeljen na osjećaju solidarnosti i njihovom interesu za opće dobro. Pretpostavka građanskom interesu za politiku je u odvajanju izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, a samim time i podjela na privatno i javno. Teorije republikanizma zalažu se za ostvarenje načela slobode i sudjelovanje u politici svih članova društva i njihovu jednakost pred zakonom. Najnovije političke teorije republikanizma također ističu politički značaj konsenzusa o tome što je najbolje za političku zajednicu. Ona je određena kao zajednica ravnopravnih građana koji vjeruju da se racionalnom raspravom može doći do dobrog rješenja prihvatljivog za zajednicu. Stoga se sudjelovanje u političkom životu smatra jednom od najvažnijih građanskih vrlina.

Povijest hrvatskih političkih ideja pokazuje da je ideja republikanizma u našu političku misao ušla preko refleksije iskustva talijanskih gradova republika. Hrvatski su mislioci, a prije svih Nikola Gučetić, osvijestili da u talijanskoj renesansi postoji jasna veza između republikanske vladavine i slobode građana, upravo zato što građani svojom temeljnom vrlinom smatraju zalaganje i preuzimanje odgovornosti za zajedničko dobro.³ Slobodne talijanske republike, koje su nastajale između XIV. i početka XVI. stoljeća, čine klasični republikanizam, tj. one su izvor teorija i republikanskih političkih pokreta koji se javljaju u sljedećim stoljećima u Nizozemskoj,

1 Colin Crouch, *Postdemokracija. Političke i poslovne elite u 21. stoljeću*, Zagreb 2007.

2 Gerry Stoker, *Why Politics Matters: Making Democracy Work*, London 2006.

3 Nikola V. Gučetić, *O ustroju država* (pr. Marinko Šišak), Zagreb 2000.

Engleskoj, Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Teorijski izraz ideja republikanizma prisutan je u stavovima autora »Federalističkih spisa« i »Cambridgeske škole« političkih ideja predvođene Johnom G. Pocockom, Quentinom Skinnerom i Johnom Dunnom.⁴ Osobito je vrijedna analiza najnovijih razmatranja republikanizma u teorijama Philipa Pettita i Maurizija Virolija. Suvremene rasprave su nas potaknule da prikažemo republikansku koncepciju Stjepana Radića i to tim više što se njegov republikanizam uglavnom svodio na reakciju na diktatorsku vladavinu dinastije Karađorđević. Nastojat ćemo pokazati da se njegova republikanska koncepcija ne može svesti isključivo na spomenutu reakciju, nego da se prvenstveno radi o samosvojnoj ideji koja predlaže određen način uređenja političke zajednice. Radićevu ideju stoga ćemo nastojati pokazati u obzoru relevantnih republikanskih teorija.

Usporedba s navedenim teorijama pokazuje da je Radićev teorijski koncept republikanizma u nekim ključnim segmentima (osobito pravedne raspodjele dobara i ideji društva utemeljenom na građanskim vrlinama) još uvijek aktualan i da korespondira sa suvremenim raspravama. Ovo je ujedno motiv koji je potaknuo nastojanje da ukratko raščlanimo teoriju republikanizma Stjepana Radića. Njegova je misao naravno vezana uz kontekst vremena u kojem je nastala i ideju stvaranja samostalne hrvatske države, ali istovremeno omogućuje razumijevanje nekih značajki suvremene situacije i to osobito u svojoj temeljnoj postavci – usuglašavanja liberalnih, demokratskih i socijalnih elemenata unutar hrvatske politike. Smatramo da je upravo nedostatak ravnoteže između navedenih sastavnica političkog života jedan od glavnih razloga razočaranja građana u političare i politiku te njihovog relativno slabog angažmana u političkom i uopće javnom životu. U izlaganju polazimo od teze da je Radić svoj republikanizam najprije zastupao u svrhu otpora ujedinjenju Hrvatske sa Srbijom te kao izraz protivljenja srpskoj dinastiji Karađorđević. Još u vrijeme Austro-Ugarske on je koncipirao njezino preuređenje u parlamentarnu monarhiju, a suočen s vladavinom dinastije Karađorđević odlučno se založio za republikanski oblik vladavine. Zatim je svoj republikanski koncept izveo i na teorijskoj razini u nizu radova čiju je bit iznio u »Ustavu Neutralne seljačke republike Hrvatske«.⁵ Bit je njegovog republikanizma u traženju ravnoteže između liberalnih, demokratskih i socijalnih sastavnica političke zajednice. U tekstu će se najprije nastojati pokazati kontekst nastanka Radićevog republikanizma, a zatim njegove tri bitne sastavnice.

Republikanska ideja i sam Ustav Stjepana Radića polazi od teze nepriznavanja prvoprosinačkog akta ujedinjenja, te su njegove odredbe svojevrsni kontrapunkt

4 Detaljnije u: Igor Lukšić i Jernej Pirkalo, *Uvod v zgodovino političnih idej*, Ljubljana 2007.

5 O razvoju temeljnih postavki Radićevog republikanizma vidi: Branka Boban, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb 1998.

centralizmu i unitarizmu režima Aleksandra Karađorđevića. Stoga je potrebno razložiti osnovne značajke sustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca protiv kojega je Radić odlučno nastupao.

Unitarizam i centralizacija bile su glavne značajke političkog života u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Negiranje nacionalne posebnosti hrvatske nacije te ukidanje autonomnih hrvatskih državnopravnih institucija, koje su opstojale i u Austro-Ugarskoj, osobito Hrvatskog sabora, izazvalo je otpor hrvatske javnosti, a i većeg dijela hrvatskih elita. Predvodnik politike centralizacije bio je kralj Aleksandar. Kontrola nad vojskom i vladom omogućila je dinastiji da širi srpstvo u jugoslavenstvo, odnosno da novu »jugoslavensku« naciju nastoji oblikovati na srpskim socijalno-kulturnim osnovama. Nemilosrdna unitarizacija i centralizacija, koja je rezultirala nasiljem prema protivnicima režima te zatvaranjem hrvatskih političkih vođa, kod hrvatske je javnosti rezultirala razočarenjem u novu zajednicu. Ubrzo se hrvatsko pitanje postavilo kao jedno od najvažnijih u unutrašnjem političkom životu Kraljevine SHS. Ono se manifestiralo na političkom, ekonomskom i kulturnom planu. Na političkoj razini se pokazalo da, osim navedenih ukidanja hrvatskih tradicionalnih institucija, u većini novouspostavljenih institucija dominiraju Srbi i Srbijanci, osobito u vojsci. Vojska, koja je bila glavni oslonac režima, dijelila je u potpunosti srbijanske tradicije. Slična je situacija bila i u žandarmeriji, koja je bezobzirno postupala prema pripadnicima nesrpskih nacionalnosti.⁶ Primjeri vrlo okrutnog ponašanja vojske i žandarmerije bili su praksa vlasti i u vrijeme Prvog svjetskog rata.⁷ U Podravini se nasilje vlasti povećalo nakon izbijanja socijalističke revolucije u Mađarskoj 1919. godine. Iako ideja boljševizma među narodom Podravine nije bila raširena zabranjeno je javno okupljanje uz granicu, što je vojska koristila za šverc.⁸ Teško stanje najbolje opisuje pismo jednog seljaka iz Prekodravlja objavljeno u listu *Podravski glasnik* u kojem, između ostalog, piše:

Kralo se, ubijalo, zlostavljalo od strane onih koji su poslani za naše čuvarе. Pritužiš li se kome još si i osumnjičen i smatran kao protudržavan... Ako trebaš nešto moraš na sajam preko Drave, a zabranjeno ti je kupiti nešto da ne bi švercao. Ako pak dobiješ dozvolu da kupiš onda ti zaplijene, pa ti troši debele novce na fiškale... Dogodilo se da su došli organi sigurnosti i pod sumnjom da planiraš švercati, oteli konje ili blago i prodali ih na dražbi. Pritužba ili protivan dokaz ništa ne pomaže jer na granici vrijede drugi zakoni... Sve što mi trebamo skupo je, a pošto je teško ići preko

6 Primjere žandarmerijskog nasilja na velikosrpskoj ideološkoj osnovi navodi Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1989, 149-150.

7 Detaljnije o tomu i dojmju koji su ostavili na političku misao Stjepana Radića vidi: Branka Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvog svjetskog rata*, Zagreb 2006.

8 Hrvatski državni arhiv (HDA). 1.78.1 : Predsjedništvo zemaljske vlade (PRZV), Kutija 962. Broj 6114/1919; Mira Kolar-Dimitrijević, *Virje od završetka prvog svjetskog rata do šestosiječanjske diktature, Virje na razmeđu stoljeća*, V, 1993, 107-111.

Drave moramo raznim špekulantima robu prodavati u besćenje... Pošto liječnika nema bolestan čovjek mora po njega u Đurđevac ili Koprivnicu, što je preskupo, a bolje je umrijeti nego bolestan ići preko Drave...⁹

Potpuna kontrola dvora nad vojskom, koja je bila dio srbijanske političke tradicije, predstavljala je zapreku pravednijim odnosima u Kraljevini SHS. I druga tijela izvršne vlasti također su bila pod gotovo apsolutnom srpskom dominacijom.¹⁰ U ekonomskom je pogledu centralizacija išla na štetu područja bivše Austro-Ugarske koja su ušla u Kraljevinu SHS. Porezi na dohodak plaćani su isključivo u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini, dok su porezi na zemlju po hektaru iste kvalitete bili dvostruko veći u Vojvodini i Hrvatskoj, nego u Srbiji. Vlada je ovo opravdavala stradanjima Srbije u ratu, koja su neupitna, ali ta argumentacija kod hrvatskog seljaštva nije naišla na pozitivan prijem. Stanovništvo područja bivše Austro-Ugarske izgubilo je svoje uštedevine nepovoljnom razmjenom bivše valute krune u novouspostavljeni dinar (za dinar se trebalo dati četiri krune).¹¹ Takva nepravedna razmjena omogućila je bogaćenje raznih profitera koji su bili u vezi s režimom. Krijumčarenjem su, preko Podravine, ogromne količine neobilježenih kruna (koje su kod zamjene pečaćene lažnim žigovima), prevožene u Mađarsku. Sam župan Bjelovarsko-križevačke županije Lisičar u svom izvješću navodi kako je svakodnevno preko granice odlazilo 100.000 komada takvog novca.¹² Na kulturnoj razini veći dio hrvatskih intelektualnih elita i šire javnosti osjećao je zapostavljenost hrvatskog jezika te nametanje normi srpskog jezika i ćirilicnog pisma u službenoj komunikaciji (obrazovanje, vojska, policija, zakonodavstvo).

Ubrzo se javlja uglavnom pasivan, ali odlučan otpor kod hrvatskog naroda. On je bio potaknut i vrlo teškim socijalnim prilikama na hrvatskom selu.¹³ Zanimljivi primjeri takvog otpora zabilježeni su u Podravini, kraju koji je i prije stvaranja Kraljevine SHS bio jedan od najčvršćih Radićevih uporišta. Nakon lokalnih izbora 1920. u kotarima Koprivnica i Đurđevac većina općinskih odbora nije željela položiti prisegu kralju, a vlasti su kao razlog za to navodile agitaciju HSS-a. Stoga su mnoga gradska i općinska vijeća nakon toga raspuštena. Vlasti su se žalile da narod traži sve moguće zaštite i povlastice, a ne želi plaćati poreze i ne odaziva se regrutacijama, te da pojedinci iz zasjede pucaju na vojsku. Stanovništvo se držalo

9 *Podravski glasnik*, Koprivnica, br. 11, 4(1922)

10 Rudolf Bićanić, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 1938, 63-67; Bogdan Prica, *Hrvatsko pitanje i brojke*, Beograd 1937, 38-43.

11 Mijo Mirković, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918-1941*, Zagreb 1952, 12.

12 HDA. 1.78.1 : PRZV, Kut. 962. Br. 7939/1919. ; 6114/1919.

13 Branka Boban, Socijalni problemi i njihov utjecaj na raspoloženje najširih slojeva u Banskoj Hrvatskoj prema stvaranju jugoslavenske države 1918, u: *Dijalog povjesničara – historičara*, 6, (ur. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac), Zagreb 2002, str. 211-228.

parole radićevaca: »Ne idi u vojsku, ne plaćaj poreze«, tako da se na đelekovačkom području odmetnulo tridesetak vojnih obveznika.¹⁴

Raspoloženje naroda Stjepan Radić je od početka nastojao oblikovati u jasne hrvatske zahtjeve te s njima upoznati međunarodne čimbenike. Nade je polagao u Veliku Britaniju, Francusku i osobito Sjedinjene Američke Države. Sve odlučnije je u otporu načinu ujedinjenja isticao hrvatsko republikanstvo. U letku »Zašto smo za republiku« uspostavio je antitezu monarhija-republika u kojem manihejskim stilom republiku predstavlja kao emanaciju svega dobrog, utemeljenog u ideji narodnog suvereniteta, a monarhiju kao zlo samovolje monarha. Radićeva ideja republike nije značila isključivo zagovaranje narodnog suvereniteta, te osobitog ravnovjesja liberalnih, demokratskih i socijalnih čimbenika, nego je imala i jasne nacionalne odrednice. Republikanizam je u političkoj misli Stjepana Radića imao zadaću obrane hrvatske suverenosti. Stoga je u privatnoj prepisci naglašavao: »naša republ.(ikanska stvar.) (ništa s Beogradom) upravo danomice napreduje.¹⁵ »Republ.(ika) = samoodređenje« zaključio je nešto kasnije.¹⁶ Zahtjev za »hrvatskom republikanskom državom« najjasnije je izražen u rezoluciji Hrvatske pučke seljačke stranke s početka 1919. godine u kojoj se prosvjeduje protiv talijanske okupacije obalnih područja Istre, Primorja, Dalmacije i Rijeke, te protiv represije srbijanske vojske. Na kraju rezolucije zahtijeva se sazivanje hrvatske konstituante za »područja neprijeporne Hrvatske«. Vlasti su odgovorile zabranom objavljivanja glasila HPSS-a *Dom*. Na to je Glavni odbor HPSS-a reagirao izjavom 8. ožujka 1919. kojom se jasno odbija priznati Kraljevstvo SHS i dinastija Karađorđević jer je država utemeljena bez iskazane političke volje Hrvatskog sabora i hrvatskog naroda. Nepriznavanje prvoprosinačkog akta ujedinjenja i stvaranja Kraljevine SHS Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka (kako se prozvala u novim političkim okolnostima želeći naglasiti svoje republikansko usmjerenje) nastojala je pokazati odlukom o nesudjelovanju u radu Ustavotvorne skupštine.

Ne obazirući se na zahtjeve HRSS-a centralistički je blok radikala i demokrata pripremao svoj nacrt ustava kojim je nastojao sankcionirati centralizam, unitarizam te dominaciju dinastije Karađorđević. Autoritarni obrisi poretka koji su se nazirali, od samog početka pretvarani su u čvrstu zgradu. Hrvatske su opozicijske stranke (Hrvatska zajednica, Hrvatska stranka prava) – suočene sa diktatom većine, svojevrsnom tihom diktaturom s izbornim legitimitetom – napustile skupštinu. Ubrzo su zajedno s HRSS-om oblikovale Hrvatski blok s ciljem koncentracije svih hrvatskih opozicijskih snaga u borbi protiv režima. Hrvatsku je republikansku poziciju nasuprot vladinom ustavnom nacrtu teorijski osmislio Stjepan Radić u svome odgovoru

14 Mira Kolar-Dimitrijević, Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika, *Podravina*, IX, 2006, 32-48; HDA. 01.1561 : SDS RSUP SRH. Br. 01.21; HDA. 1.78.1 : PRZV, Kut. 962. Br. 4788-7939/1919; M. Kolar-Dimitrijević, *Virje od...*, n. dj., 107-111.

15 Bogdan Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića 1919-1928*, Zagreb 1973, sv. 2, 237.

16 Isto, 431.

na centralizam i unitarizam vladinog nacrtu, »Ustavom neutralne seljačke republike Hrvatske«. Ustav je oblikovan na osnovu nacrtu Stjepana Radića, nakon dvomjesečne rasprave vodstva stranke u kojim je Radićeva riječ presuđivala.¹⁷ Zastupnici i vodstvo stranke prihvatili su 14. svibnja 1921. godine Radićevo »Državno uređenje ili ustav neutralne seljačke republike Hrvatske«.¹⁸ Taj je Ustav 26. lipnja 1921. na sjednici zastupnika HRSS-a, »republikanske većine banske Hrvatske« – kako su se sami nazivali – proglašen stranačkim programom. (Iz Ustava kao programa izostavljen je njegov uvodni dio »Republika Hrvatska«.) Ustav nesumnjivo predstavlja sintezu Radićeve političke misli i najvažniji je dokument za njezinu rekonstrukciju te glavni izvor za rekonstrukciju njegove teorije republikanizma.¹⁹

U uvodnom dijelu Ustava, pod naslovom »Republika Hrvatska«, Radić je nastojao obrazložiti načela na temelju kojih se Hrvatska može osamostaliti kao država – pritom naglašava nacionalno i državnopravno načelo – te nastoji ukazati na njezine granice i simbole.²⁰ Pritom je vidljivo da Radić nastoji spojiti načela liberalizma s načelima neposredne demokracije i odlučujućom ulogom seljaštva kao jamca općenitosti, pa se već u ovom dijelu Ustava naziru osobitosti njegove koncepcije,

- 17 Neupitno je Radićevo autorstvo Ustava, koje potvrđuju brojne izjave njegovih političkih kolega. Zvonimir Kulundžić, *Stjepan Radić i njegov republikanski ustav*, Zagreb 1991. Radićevo autorstvo je vidljivo i iz njegove studije, *Savremena ustavnost. Temelji, načela, jamstva, obilježje*, Zagreb 1910.
- 18 Oko autentičnosti i potpunosti teksta Ustava postoje prijevori. Prihvatio sam argumentaciju Tomislava Išeka, koji je dokazao da je Ustav prošao konačnu redakтуру zastupnika HRSS-a i samog Radića te bio prihvaćen na sjednici zastupnika 14. svibnja 1921. T. Išek, Stjepan Radić kao politički mislilac, *Časopis za suvremenu povijest*, IV, 1, 1972, 187-199. Stoga u analizi koristimo tekst Ustava koji je 1923. godine objavio Ljudevit Kežman. Identični tekst Ustava je u ostavštini Matije Belića pronašao i objavio Ivan Mužić. On smatra da je ovaj Ustav tiskan poslije 9. travnja kao rukopis. No datum tiskanja nije najvažniji, značajnijim smatramo cjelovitost i redakтуру, odnosno dovršenost Ustava koju pruža Kežmanov ili tekst koji donosi Mužić, koji su potpuno isti. Usp. I. Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1988, 303-320. Tekst ustava Lj. Kežmana donosi i N. Kujundžić. Vidi i Zvonimir Kulundžić, *Stjepan Radić i njegov republikanski ustav*, Zagreb 1991.
- 19 Među prvim krajevima koji imali priliku čuti glavne teze "Ustava neutralne seljačke republike Hrvatske" bila je Podravina. U Koprivnici je 8. svibnja 1921. organizirana velika skupština HRSS-a na kojoj je sudjelovao velik broj stranačkih prvaka na čelu s Radićem. Pred više od 30.000 ljudi Stjepan Radić je u dugom govoru obrazlagao glavne stavove HRSS-a. Vidi: *Podravski glasnik*, Koprivnica, br. 20 i 25, 3(1921).
- 20 Nacionalno načelo, kao osnova iz koje se izvodi pravo na hrvatsku državnu samostalnost, došlo je do izražaja već u »Poruci« zastupnika HRSS-a »regentu Srbije Aleksandru« od 11. veljače 1921. U »Poruci« se ističe da su Hrvati posebna nacija s državnopravnom tradicijom, a Srbi u Hrvatskoj se spominju kao »manjina« na koju se ne može odnositi »pravo samoodređenja«. Dakle potpuno se jasno ističe hrvatska nacija kao nositelj suvereniteta u priželjkivanoj hrvatskoj državi. No i dalje se ne odriče mogućnost nekog tipa političke zajednice među Južnim Slavenima. I. Mužić, n.dj., 293-302.

političkog sustava, u kojem nastoji uravnotežiti liberalna, socijalna i demokratska načela. Njegova koncepcija republikanizma ne znači isključivo oblik države i način ustrojstva političke vlasti utemeljene na narodnom suverenitetu, nego i hrvatsku državnu samostalnost. Pomoću nje Radić nastoji objasniti samu bit ustrojstva suvremene republikanske političke zajednice. Stoga je u njegovoj političkoj misli ideja republike povezana sa slobodom, pravima čovjeka i državljana te idejom solidarnosti i socijalne pravde. Tek ovakvo shvaćanje republikanizma omogućuje da se uspostavi politička zajednica »općeg dobra« u kojoj su spojena navedena načela individualnih prava i sloboda, vladavine većine i društvene solidarnosti. Republika je dakle utemeljena na skladu između slobode, demokracije i solidarnosti.

Svoju argumentaciju Stjepan Radić započinje obranom slobode. Istaknuo je da je jedna od najvažnijih odrednica suvremenog republikanizma poštivanje »čovječanskih prava bez obzira na državljanstvo«. Polazi se od liberalnog stava da svakom čovjeku – bez obzira na njegova posebna određenja (nacionalnost, vjeru, rasu, pa i državljanstvo) – pripada izvorna sloboda i neotuđiva prava koja proizlaze iz biti čovjekove prirode. Prava čovjeka utemeljena su, dakle, u prirodnim, nezastarivim i neotuđivim pravima svakog čovjeka nasuprot državnoj vlasti i nasuprot drugim pojedincima. Sloboda pojedinca je ograničena isključivo slobodom drugog pojedinca. Ideju o pravima čovjeka Stjepan Radić je preuzeo od Johna Stuarta Milla.²¹ U njegovom duhu odredio ih je kao negativna prava, odnosno prava pojedinca nasuprot državi. Smatra da svakom čovjeku izvorno pripada područje slobode u koju nitko pa ni država nema pravo dirati. Stoga je eventualno zadiranje države u prava pojedinca ograničeno unaprijed određenim zakonskim pravilima. U duhu liberalizma smatra da tek zajamčena prava utemeljuju obaveze pojedinca prema političkoj zajednici.²² U prava čovjeka Radić je najprije ubrojio pravo na »osobnu sigurnost i nepovredivost«.²³ Naglašava da nitko ne može biti lišen slobode bez unaprijed poznate zakonom određene procedure. Poučen osobnim lošim iskustvima, jasno je odredio da pritvor bez podignute optužnice može trajati najviše 24 sata, te da su sudski organi koji ne izvršavaju ove odredbe osobno odgovorni zakonu. Zanimljivo je da Radić naglašava da u Republici nema smrtne kazne, te detaljno uređuje režim odsluženja eventualne zatvorske kazne svakog pojedinca.²⁴ Na suvremenost njegove koncepcije republikanizma ukazuje i zalaganje da Hrvatska postane država koja bi dodjeljivala politički azil te ne bi izručivala strane državljanke koji su u svojoj zemlji optuženi ili osuđeni za političke delikte.

21 U svojoj autobiografiji Radić je među knjigama koje su na njega najviše utjecale između ostalih naveo i Millov spis *O slobodi*.

22 Konzervativizam ističe da tek izvršenje obaveza prema zajednici jamče pojedincu prava. Vidi: Karl Manhajm, *Ideologija i utopija*, Beograd 1978, 226-235.

23 *Državno uređenje ili Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske*, u: T. Cipek, *Ideje hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb 2001, 231.

24 Isto, 232.

Nakon što je odredio slobode i prava koje pripadaju svakom čovjeku, Radić nastoji odrediti prava i slobode koje pripadaju državljanima i državljanima. Argumentaciju započinje reinterpretacijom Descartove maksime. Stoga naglašava da je »republika moralna zajednica misaonih bića«. Ideje o moralnoj zajednici pokazuju da republika, odnosno hrvatska država, nije bilo kakvo mnoštvo ljudi, već moralno utemeljena politička zajednica – zajednica državljana koji su odlučili živjeti »pod istim uredbama«. Sposobnost jednakih građana da oblikuju zakone kojima je svrha »opće dobro« republiku čine moralnom zajednicom. Politika se vraća etici, svrha nije bilo kakav zajednički život nego moralni život, a sloboda je pojmljena kao pretpostavka morala. Stoga odmah nakon određenja »Republike kao moralne zajednice misaonih bića« Radić započinje priču o slobodi pojedinca kao subjekta političke zajednice. Stjepan Radić tematizira dakle prava državljana, detaljno određujući mehanizme koji omogućuju državljaninu da republiku formira kao političku zajednicu slobodnih i jednakih ljudi. Prava čovjeka i državljana su definirana kao prirodna prava. Ova prava i slobode su one vrijednosti zbog kojih ima smisla biti zajedno, te se smatraju neupitnim i stavljaju van rasprave. Sloboda je neupitna pretpostavka postojanja hrvatske republike. Prema Radiću, ona nije određena kao svrha sama po sebi, nego kao pretpostavka svakog napretka. Napredak je moguć isključivo u razmjeni novih ideja, a novih ideja nema bez slobode. Stoga je rasprava o novim idejama, koju omogućuje sloboda govora i sastajanja preduvjet za oblikovanje »općeg dobra« političke zajednice. U zagovaranju slobode Radić je preuzeo liberalnu argumentaciju. »Sloboda govora na skupštinama«, ističe Radić, »imade se zajamčiti zakonom o slobodi sastajanja prema načelu, da je svako smetanje govora i reda na skupštinama povreda najprirodnijeg prava, bez kojeg nema nikakova napredka, te se imade kazniti naročitom kaznom«. Radić kao da uzvikuje: »nema slobode za neprijatelje slobode«. Naime, svako gušenje slobode govora i sastajanja, pojmio je kao uništavanje same biti hrvatske države. Onaj tko guši slobodu sprječava Hrvatsku da se uspostavi kao »moralna zajednica misaonih bića«. Naposljetku, nije li isključivo slobodno postupanje ujedno moguće moralno postupanje.

Radić je utemeljio poimanje slobode u Millovom liberalizmu te slobodu shvaća preduvjetom napretka u čijoj osnovi leže nove ideje. Stoga, uz slobodu sastajanja nije zaboravio naglasiti slobodu širiteljice novih ideja: štampe. Jamstvo slobode štampe Radić shvaća kao bitnu funkciju hrvatske države, odnosno republike. »Štampanje kao glavno sredstvo širenja ljudskih misli i čovječjeg znanja«, naglašava Radić, »podpuno je slobodna«. Javnost ima pravo upoznati svako mišljenje, svaku novu ideju, pa je cenzura ustavom strogo zabranjena. »Cenzura se ne može nikako odrediti, a ni jedan se list ne može ni u kom slučaju obustaviti«. Radić također smatra da je sloboda svakog pojedinca ograničena slobodom drugog. Stoga sloboda tiska podrazumijeva odgovornost. Zanimljivo je da Ustav ističe da je za napisano odgovoran autor teksta, koji se treba obavezno potpisati. Ovakvim je stavom

odgovornost personalizirana, a za uvrede nanese putem tiska »ima se posebnim zakonom uvesti najkraći postupak«. Ustavom je također zajamčena sloboda udruživanja. Sva javna društva interesna ili politička ne trebaju za svoje osnivanje tražiti dozvolu državne vlasti.²⁵

Valja zamijetiti da je Stjepan Radić slobodu uspostavio kao najvišu vrijednost hrvatske države. Hrvatska je republika kao politička zajednica utemeljena u liberalnom shvaćanju slobode, odnosno sloboda kao prirodno pravo pripada čovjeku kao pojedincu i kao biću zajednice. Štoviše sloboda je, smatra Radić, preduvjet oblikovanja političke zajednice i njezinog napretka.

Nakon što je pokazao liberalne elemente republikanske teorije, Radić je ukazao na njezine demokratske sastavnice. U svojem shvaćanju demokracije Radić nedvojbeno dijeli bitne postavke suvremenih republikanskih političkih teorija. Demokratski poredak je utemeljio na ideji suverenosti naroda. Stoga je republikanski tip poretka izveden iz prenošenja suverene volje slobodnih pojedinaca na predstavničko tijelo. Biračko pravo imali bi svi državljani i državljanke s navršениh 18 godina. Postojalo bi dakle opće, jednako i tajno pravo glasa, svi bi birači imali aktivno i pasivno pravo glasa, a poslanički mandat bi trajao četiri godine. Izuzetno je zanimljivo – a to je ujedno i bit Radićeve republikanske ideje – predviđanje da se narodni suverenitet nikada u potpunosti, niti jednim činom izbora, ne prenosi na parlament. Takva je koncepcija rezultirala izuzetno snažnim elementima neposredne demokracije i lokalne samouprave. Radić na taj način nastoji osigurati da *res publica* doista bude *res populi*, dakle da javna stvar postane stvar puka i da se – vođeni tim načelom – građani što bolje uključe u politiku. Vlast nije nikada u potpunosti konstituirana jer je ona sama izvorno utemeljena u samom narodu i njegovom suverenitetu, a on taj suverenitet sebi uvijek pridržava kao svoje izvorno, prirodno pravo. Nikad potpuno prenesena volja puka na parlament rezultira njegovim pravom plebiscita glede teritorijalnih i ustavnih pitanja te pravom zakonodavne inicijative putem referenduma. Stoga se ne treba čekati istek mandata parlamentarnih zastupnika, nego narod temeljem svoga neprekidnog suvereniteta konstantno pridržava kontrolnu funkciju.²⁶ Demokracija će prema njegovom sudu u ondašnjoj Hrvatskoj nužno dovesti do načela vladavine »seljačke većine«. Opće, jednako i tajno pravo glasa zasnovano na demokratskom načelu »jedan čovjek jedan glas«, smatra Radić, neminovno bi seljaštvo kao najbrojniji dio hrvatskog stanovništva dovelo na vlast. Dakle, upravo seljaštvo bi osvojilo parlamentarnu većinu i time bi

25 Isto, 237-238.

26 Kontrola vlasti, odnosno ograničenju suverenosti državnih organa u Radićevoj ideji republikanizma, posvećena je izuzetna pozornost. U Ustavu stoga naglašava sljedeće principe: a) jamstvo prirodnih prava čovjeka, b) načelo podjele vlasti (vertikalno i horizontalno), c) jasne ustavne odredbe o vršenju suvereniteta, d) postulate pravne države, koju državne vlasti stavlja pod zakone, e) uvažavanje javnosti i transparentnost djelovanja organa vlasti. Naravno, ističe da je pretpostavka za provođenje ovih načela nezavisno sudstvo. O važnosti nezavisnog sudstva u Radićevoj političkoj doktrini vidi: Branka Boban, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb 1998.

kao onaj stalež koji najbolje zastupa hrvatske interese – kao i svojim strukturalnim položajem u materijalnom procesu proizvodnje – jamčilo ostvarenje općeg dobra. Ovim načelom Radić pokazuje da narod koji svojom voljom oblikuje državu nije tek puko mnoštvo, nego su oni u republikanskom poretku uvijek ljudi koji su povezani zajedničkim vrijednostima. Njih povezuje voljom da se javno angažiraju i da svoje međusobne odnose reguliraju pravom te da na taj način ostvaruju opće dobro političke zajednice. Stoga narod nikada u potpunosti ne prenosi svoj suverenitet na saborske zastupnike, a sam može peticijom sa sakupljenih 30.000 birača predložiti novi zakon ili opoziv već u parlamentu izglasanog zakona, ali i opoziv nekog zastupnika. Građani također mogu peticijom od 100.000 potpisa zahtijevati raspuštanje parlamenta, a narodnoj volji stalno je izložen i predsjednik republike. Njegovu smjenu s dužnosti mogu pokrenuti građani peticijom sa 100.000 potpisa ili njihovi predstavnici u Saboru s dvotrećinskom većinom. Neposredno izjašnjavanje naroda obavezno je za zakone koji se tiču »životnih potreba naroda«, poput sklapanja saveza s drugim državama, zaduživanja u inozemstvu, agrarne reforme itd.²⁷ Svoj suverenitet narod bi iskazivao na tri razine: a) na državnoj, biranjem saborskih zastupnika; b) na županijskoj, biranjem zastupnika županijskih skupština; i c) na općinskoj, gdje bi svi odrasli građani nastanjeni na području općine tvorili njezinu općinsku skupštinu. Interes građana za sudjelovanjem u javnim poslovima Radić je nastojao povećati »spuštanjem« politike na lokalnu razinu. Smatra da institucije »narodne samovlade (selfgovernment)« trebaju omogućiti ostvarivanje gospodarskih, prosvjetnih i zdravstvenih interesa naroda. Polazeći od ovih načela Stjepan Radić je predvidio da lokalna samouprava počinje na razini gospodarske općine koju bi činilo nekoliko sela. Predviđena je i autonomija gradova, koja nije detaljnije određena. Opseg autonomije općine jednak je autonomiji županije, stoga na nju prenosi isključivo one poslove koje je sama odabrala. Županije nastaju udruživanjem više gospodarskih općina. Svjestan da je autonomija bez izvornih financija mrtvo slovo na papiru, Radić je predvidio da institucije lokalne samouprave raspolazu poreznim prihodima koji nisu predviđani da ih se prikuplja na državnoj razini. Porezi bi određivalo općinsko vijeće i županijska skupština. Vrlo visoku razinu županijske samouprave pokazuju odredbe Ustava u kojima se ističe da općine i županije »imaju autonomiju ili selfgovernment u potpunom smislu tih riječi, koje znače da gospodarska općina i županija u okviru zakona mogu stvarati svoje pravilnike s valjanošću zakona, i da same sobom vladaju.«²⁸ Ta odredba u suglasju je s najnovijim preporukama i zakonima Europske unije, koje polaze od stava da središnja vlast ne može derogirati općinske i županijske pravilnike bez valjane sudske odluke.²⁹ Navedeno

27 *Državno uređenje ili Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske*, u: T. Cipek, *Ideje hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb 2001, 237-238.

28 Isto, 241.

29 Članak 11. Europske povelje o lokalnoj samoupravi glasi: »Lokalne bi vlasti imale pravo posezanja za sudskim pravnim lijekovima kako bi osigurale slobodnu uporabu svojih prava i poštovanje onih

pokazuje aktualnost Radićevih političkih ideja. Treba zaključiti da je – kao i njegova sjajna obrana načela slobode i prirodnih prava – Radićeva koncepcija lokalne samouprave poticajna sa stajališta republikanskih načela te da građane nastoji već na lokalnoj razini, na kojoj su posljedice političkog odlučivanja najvidljivije, zainteresirati za politiku i uključiti u javne poslove.

Politički angažman građana omogućuje da se ostvari treća republikanska vrijednost: ideja solidarnosti koja omogućuje socijalno pravedno društvo. Osobitost Radićeve koncepcije je njegov stav koji solidarnost promatra kao vrijednost prvenstveno svojstvenu seljaštvu. S obzirom na ondašnje okolnosti, to je donekle razumljivo, ali sa stajališta »čiste« republikanske teorije i upitno. Naime, ona u obzir uzima isključivo narod kao takav, kao skup svih građana. No kako Radić narod poistovjećuje sa seljaštvom, ono će – prema njegovom sudu – najbolje promicati opće vrijednosti.³⁰ Radić ističe da solidarnost kao pretpostavka socijalne pravednosti ne proizlazi isključivo iz ustrojstva privrede, nego za svoju osnovu ima određeno uređenje primarnih zajednica kojima građani nužno pripadaju. Prva takva zajednica u kojoj se uče osnovne vrijednosti pa tako i načelo solidarnosti jest obitelj. Radić je stoga svoj sustav oblikovao oko određenog shvaćanja obitelji i doma. Obitelj se javlja u duhu konzervativizma kao osnovna jedinica društva u kojoj se socijalizacijom stječu prave vrijednosti, prije svega poštivanje autoriteta, ali i obzirnost prema slabijim članovima zajednice. Skladnu obitelj je u duhu tradicionalnog kršćanskog shvaćanja istaknuo kao preduvjet svakog etičkog postupanja. Naravno, to je etika autoriteta, odgovornog ponašanja koje je ujedno pretpostavka utemeljenja svake političke zajednice. Štoviše, upravo je negiranje svakog autoriteta proizašlo iz pogrešno shvaćenog liberalizma, prema mišljenju dijela suvremenih teoretičara republikanizma, jedan od uzroka krize demokratskog poretka. Navodi se dobar primjer iz suvremene industrije dječje opreme, koja izrađuje dječja kolica u kojima je beba okrenuta od majke. Ova okrenutost prema svijetu bi trebala doprinijeti razvoju dječje kreativnosti, a zapravo ga se izlaže stalnim strahovima od nadolazećeg prometa, od mnoštva ljudi itd. Zaboravilo se da dijete u svijetu najprije traži sigurni oslonac u liku svojih roditelja, djeda i bake, sebi bliskih osoba. Ta sigurnost koju pruža obitelj zamijenjena je navodnom kreativnošću, koja zapravo proizvodi nesigurnost i povlačenje u sebe, a ono egoističnog pojedinca koji ne mari za javni angažman, pa se u konačnici smanjuje interes za djelovanje u zajednici. Naime, pretpostavka političkog i svakog drugog javnog djelovanja jest da se pojedinac zanima za sudbinu drugih članova zajednice i društva. Imajući to u vidu, Radićevo shvaćanje obitelji čini dobru pretpostavku za razvoj republikanskih vrlina: solidarnosti i javnog

načela lokalne samouprave koja su predviđena u ustavu i domaćem zakonodavstvu«. *European Charter of Local Self-Government*, Strasbourg, Conseil de l' Europe, 1985.

30 T. Cipek, Ideja seljaštva u političkoj misli Stjepana Radića, *Društvena istraživanja*, 4, 2-3, (16-17), 1995, 341-354.

angažmana. Naravno, osnovu socijalne pravednosti treba prema njegovom mišljenju omogućiti dobro uređeno socijalno gospodarstvo. Rad je Radić odredio kao osnovu stvaranja novih vrijednosti, te u duhu socijalne pravde zahtijeva da svakomu pripadaju plodovi njegova rada. »Privrede nema bez rada. Narodne privrede nema bez sveopćeg rada. Najočitiiji je zahtjev pravičnosti«, ističe Radić, »da svakomu pripadaju plodovi njegova rada«. ³¹ Zalagao se za osobiti privredni sustav, koji bi predstavljao svojevrsni »srednji put« između kapitalizma i socijalizma. Naime, Radić je oba sustava držao pogubnim za ljudsko dostojanstvo. Smatra da je kapitalizam od radnika napravio »privjesak stroja«, dok je socijalizam ukidanjem privatnog vlasništva negirao prirodna prava čovjeka, njegovu slobodu. Nastojeći izbjeći mane oba sustava, Radić se opredijelio za »agrariizam« koji na osnovu privatnog vlasništva nastoji postići maksimum socijalne jednakosti. Kako je interes seljaštva pojmiio kao onaj koji u sebi sadrži interese svih ostalih staleža, Radić privredu nastoji »agrarizirati«, a to je ujedno i glavna mana njegovog shvaćanja republikanizma. Kako je narod gotovo izjednačio sa seljaštvom, njegovu poziciju privilegira, a to mu onemogućuje da dosljedno razvija republikanski sustav koji na jednaki način uključuje sve građane. To se vidi i iz njegovog shvaćanja ekonomije – jer iako nastoji ustavom omogućiti zakonski okvir za razvoj svih privrednih grana, najviše je pozornosti i privilegija dao poljoprivredi. U duhu onodobnog shvaćanja socijalne pravde, Radić je zagovarao radikalnu agrarnu reformu kojom bi se ukinuli veleposjedi, a nijedan posjed ne bi »smio biti veći od najvećeg seljačkog posjeda u istoj županiji«. ³² I dok su Radićeve ideje o gospodarstvu sa stajališta suvremene ekonomije i republikanskih teorija u najmanju ruku prijeporne, njegov pojam kulture omogućuje realizaciju ideje solidarnosti i socijalne pravde u duhu suvremenog republikanizma. U kulturu je ubrojio vjeru, prosvjetu, zdravstvo i pravosuđe. Sve nabrojeno omogućuje izgradnju kulturnog čovjeka koji teži socijalnoj pravdi. Štoviše, samo čovjek koji ima osjećaj solidarnosti prema drugim ljudima može ujedno biti i kulturni. Kulturu je stoga Radić odredio kao suglasje između interesa pojedinca i općeg dobra, kao »sklad gospodarstva s vjerom i napretka s pravom i umjetnošću«. U svojoj definiciji ide još detaljnije i nastoji pokazati vezu između kulture i određenog načina života, naglašava da kulturni čovjek treba imati »srca za društvene nevolje«. ³³ Argument vjere je sa smislom za solidarnost povezao preko socijalnog nauka Katoličke crkve, naglašavajući socijalni značaj enciklike pape Lava XIII *Rerum novarum*. ³⁴ Etika sama po sebi nije dovoljna, nego socijalna pravednost traži kvalitetno pravo kao sustav institucija koje utvrđuju što je »pravica«. Kako je nešto pravedno s

31 Isto, 233.

32 *Državno uređenje ili Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske*, u: T. Cipek, *Ideje hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb 2001, 234.

33 S. Radić, *Dvije rasprave o školstvu*, Zagreb 1903, 40.

34 *Stenografski zapisnici sabora kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 1908-1913, sv. I, 547.

obzirom na javnost, odnosno javnost sudskih presuda treba smatrati pravednima, inače one nemaju prevelikog smisla. Radić je predvidio da javnost putem porote sudjeluje u sudskom postupku. Porota kao glas javnosti, odnosno naroda u čije ime se odlučuje, treba u duhu republikanskih tradicija biti svojevrsna slika socijalne strukture pojedinog sudskog okruga. Na taj bi se način najbolje jamčilo da će se preslikati volja naroda i da će on doista na odgovarajući način sudjelovati u javnom životu. Uz sudstvo, važan čimbenik socijalne pravde je školstvo i zdravstvo. Republika treba stoga svakom omogućiti dobre zdravstvene usluge i kvalitetno školstvo. Predviđeno je zdravstveno osiguranje za sve građane, a školstvo bi također bilo svima dostupno uz dodjelu besplatnih udžbenika svim učenicama i učenicima. Istaknuto je da bi se posebno vodilo računa o siromašnim članovima društva kojima bi se osigurale sve zdravstvene i obrazovne usluge. Republika bi svim građanima također osigurala mirovinu. Između ostalog, i time se pokazalo da je društvena solidarnost važan dio Radićevog republikanizma.

Treba zaključiti da teorija republikanizma Stjepana Radića sadrži niz elemenata suvremenih republikanskih koncepcija, a osobito vješto stvara suglasje između individualne slobode, zaštite prava čovjeka i građanina s načelom narodnog suvereniteta i sustavom neposredne demokracije i lokalne samouprave te načelom solidarnosti i socijalne pravednosti. Radi se o koncepciji koja traži i nalazi spomenutu ravnotežu između liberalnih, demokratskih i socijalnih elemenata političkog poretka – stoga je nedvojbeno poticajna za promišljanja o suvremenoj demokraciji.

SUMMARY

Stjepan Radić's Republicanism Theory

The text analyzes Stjepan Radić's theory of republicanism. The theory is reviewed in the light of the latest concepts of republicanism that advocate the idea of citizens' active participation in politics and thus attempt to overcome the democratic deficit felt in contemporary political organizations. When compared to those theories, it seems that Radić's concept of republicanism is still current in some key segments and corresponds to contemporary discussions, especially in its attempts of harmonizing liberal, democratic and social elements of Croatian politics. The theory advocates a number of elements of immediate democracy and local autonomy. Radić tried to ensure that *res publica* truly meant *res populi*, and to make public matters the matters of the people who would, led by that principle, get actively involved with politics. His idea of republicanism does not simply signify the organization of state and political power based on national sovereignty, but also Croatian national independence. Radić's republican idea aimed at explaining the very essence of a modern political community. The idea of republicanism in his political views was related to freedom, human rights and the rights of citizens, and the idea of solidarity and social justice. Only that

perception of the republic enables the establishment of a political community for “the general good” composed of principles of individual rights and freedom, the rule of the majority, social solidarity and justice where the citizens are interested in the good of the political community. The conclusion is that Radić’s idea of republicanism is based on consolidation of individual freedoms, democracy and social solidarity.

Keywords: Stjepan Radić, political theories, republicanism, democracy